

Fıkhü'l-Umran: el-İmaratu ve'l-Müctema 'u ve'd-Devletü fi'l-Hadarati'l-İslamiyye

Halid Azeb

Daru'l-Mısriyyetü'l-Lübnaniyye, Kahire 2013.

İsmail Yalçın*

İslam medeniyetinin fihhi dinamiklerini ele alarak tarihi örnekleriyle ortaya koyan “Fıkhü'l-Umran” isimli kitap 2013 yılında raflardaki yerini alan kalıcı çalışmalardan biridir. Eser Mısırlı Dr. Halid Azeb tarafından uzun yıllar boyunca biriktirilmiş bilgi ve belgelere dayalı olarak mimari resim ve planlarla zenginleştirilmiş halde ilim dünyasına sunulmuştur. Büyük boy 600 sayfa olan eserde fıkıh-şehirleşme ve mimari üçgeninde tarihi mirasımızdan kıymetli örnekler gün yüzüne çıkarılmış ve ilgililerin istifadesine sunulmuştur.

Kitap sekiz bölüm ve mimariyle ilgili fihhi terimleri açıklayan bir ekten meydana gelmiştir. Bölümler; medeniyet fihhi, mimari düzenlemede fikhın rolü, cami mimarisi fihhi, çarşı ve ticarethaneler fihhi, İslam fihhi ve yerleşim mimarisi, su ve sularla ilgili yapılar fihhi, toplum, vakıflar ve mimari, İslam medeniyetinde mimarlık şeklinde sıralanmıştır.

Birinci bölümde yazar İslam'ın mimari anlayışının sağlamlık ve estetik temelleri üzerine bina edildiğini vurgulamış ve “fikh'ul umran” kavramının siyaseti şer'iyye ve fıkıh konularıyla ilişkilerini açıklamıştır. İbni Haldun'un “Mukaddime”, Maverdi'nin “Teshilü'n-Nazar ve Ta'cilü'z-Zafer bi Ahlakı'l-Melik ve Siyaseti'l-Mülk” İbnü'l-Ezrak'ın “Bedaiu's-Sülûk”, İbn Ebi'r-Rabi' Şihabüddin'in “Sülûkü'l-Melik fi Tedbiri'l-Memalik” isimli eserlerinden alıntılarla İslami bir yerleşim düzeninde bulunması gereken esasları zikretmiş ve “makasidü'ş-şeria” çerçevesinde İslami mimariyi tahlil etmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, isyalcin@hotmail.com

İkinci bölümde mimari düzenlemelerde fikhın rolü üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda “zarar ve mukabele bi'z-zarar yoktur” kaidesine vurgu yapılarak fıkhıdaki “geçiş hakkı” kavramı üzerinden sokak ve caddelerin tanzimi, yola tecavüzlerin engellenmesi, gerektiğinde tecavüzlerin ortadan kaldırılması tarihten örnekler nakledilerek açıklanmıştır. Yine fıkhıdaki “komşuluk hakkı” üzerinden komşunun, dumanla, kokuyla, gürültüyle rahatsız edilmemesi, komşu evin güneşinin, ışığının, havasının kapatılmaması ve mahremiyetine saygı gösterilmesi gibi fıkıh kuralları açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde Mescidi Nebevi esas alınarak cami mimarisi üzerinde durulmuştur. Mescidi Nebevi'nin Müslümanların ibadethane ile ilgili bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde imar edildiği vurgulandıktan sonra kıblenin tayini ve kible duvarı, mihrap, namaz kılma alanı, minber, sultan mahfili, müezzin mahfili, kürsü, avlu, abdesthane gibi caminin bölümleri incelenmiş ve camilerin süslenmesinin caiz olup olmadığı tartışılmıştır. Cami giriş kapılarına tarihi örnekleri üzerinden değinilmiş, ardından minareler ve bayram namazı kılınan musallalar özellikleriyle açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde Müslümanların çarşı pazar düzeni ve ticaret için kurulmuş yapılar incelenmiştir. Bölümün girişinde Müslümanların uyguladığı ticari yöntemler açıklanmış ardından çarşıda dükkânların dağılım düzeni, birbirine benzer şeyler satanların bir araya toplanması, esnafın aralarındaki ilişkilerde uyacakları kurallar, çarşıda kendilerine özel yer ayrılan “erbabü'l-makaid” denilen halkın en fazla ihtiyaç duyduğu esnaf zikredilmiş ve alışverişte alıcı ve satıcıların uyması gereken şer'i kurallar incelenmiştir. Ticari yapılar olarak, değirmenler, “kayseriyye” denilen sultan çarşıları, hanlar ve komisyoncular ele alınmıştır.

Beşinci bölümde Hz. Peygamber (s.a.s)'in evi temel özellikleriyle örnek olarak incelendikten sonra Müslüman için evin önemi ve Müslüman evinin özellikleri açıklanmıştır. Bu bağlamda evin yönü, girişi, avlusu, evler arasındaki mesafe, evlerin birbiriyle tenasübü, evin ihtiyaca uygun bölünmesi, iç avlunun Müslüman aile için önemi ve özellikleri örneklerle açıklanmıştır. Bölüm içinde, tarihi örnekleriyle Sana mutfığı, Şam mutfığı, içinde kullanılan eşyalarla birlikte tanıtılmış ve İslami yemek adabı açıklanmıştır. Ayrıca binaların birbirine bağlanması, ortak duvar kullanımı ve mahallenin diğer ortak kullanım alanları ile ilgili kurallar zikredilmiştir.

Altıncı bölümde suyun hayatın temeli olduğu vurgulanarak konuya başlanmış ve su kaynaklarıyla birlikte su ile ilgili yapılar incelenmiştir. Su kaynağı olarak akarsular, gözeler ve kuyular ele alındıktan sonra su ile ilgili fıkhi kurallar açıklanmıştır. Suların kullanımıyla ilgili hak ve sorumluluklar ayrı bir başlık altında incelenmiş ve tarihte sadece su ile ilgilenen mahkemelerin kurulduğuna dikkat çekilmiştir. Su yapılarından bentler, köprüler, mekayis denilen su kabarmalarını haber veren düzenekler, su kanalları, sarnıçlar, sekayat (taksim) denilen su dağıtım merkezleri, hayvan sulama havuzları ve hamamlar, tarihi örnekleri üzerinden okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Sebiller müstakil, kitabeli ve birleşik yapıları olarak detaylandırılmış, dönemlere göre mimari yapıları, toplumsal fonksiyonları, sebille ilgili görevliler ve görevleri açıklanmıştır. Hamamlar hizmet verdiği gruplara göre ayrılmış, kullanım usulleri açıklanmış ve hamamların kullanım şartlarını düzenleyen vesikalara yer verilmiştir. Ayrıca Eyyubi ve Memluk dönemi hamam örnekleri tanıtılmıştır.

Yedinci bölümde toplum, vakıflar ve mimari başlığı altında önce vakfın önemi ve meşruiyeti, vâkıf, mevkuf, mevkufun leh ve vakfın kuruluş terimleri ele alınmıştır. Sağlık alanında hizmet veren bimaristanlar, sabit ve gezici hastaneler, aş evleri, imarethaneler tarihi örnekleri ve fonksiyonlarıyla incelenmiştir. Bunlara ilaveten kimsesizlere, fakirlere, çaresizlere ve ilim yolcularına sığınak olan ribatlar, zaviyeler, tekkeler örnekler üzerinden tanıtılmıştır.

Sekizinci bölümde ise İslam mimarisinin temel özellikleri ele alınmıştır. İmarda ortak mülkiyetin bölünmesi, su çıkarma, mimari yapılardaki taç ve mukarnaslar matematiğin kullanım alanlarına örnekler olarak zikredilmiştir. Mimarların ve ustaların görevleri açıklandıktan sonra Müslümanların yetiştirdikleri büyük mimarlara ve mimari şaheserlere örnekler arz edilerek kitabın ana bölümleri tamamlanmıştır.

Ek bölümde ise Fıkhü'l-Umran çerçevesine girebilecek şirket, icra, ikta ile başlayıp fina, harim, irtifak, intifa, hakkı şirb, hakkı mecra, hakkı mesil, hakkı mürur ile devam eden bir dizi ıstılahın anlamları açıklanmıştır.

Kitap özellikle eşya hukuku, mülkiyet hukuku, ayni haklar başta olmak üzere hukukun birçok alanıyla ilgili Müslümanların tarihi uygulamalarından kıymetli örnekler sunması yönüyle bu alanlarda çalışma yapanlar için kıymetli bir kaynaktır. Öte yandan İslam medeniyetinin mimari değerlerini öğrenmek isteyen ve İslam kültürünün

mimariye kattığı değerlerden faydalanmak isteyen meslek ve ilim erbabı için çok değerli bir başvuru eseridir.